

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK

DER
NEDERLANDEN,

BIJENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

EERSTE DEEL.

A.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.

1839.

was in de jaren 1270, 1274, en 1374, omdat men bevreesd was voor eenen aanval van de zijden der Gelderschen en in 1672, om de Franschen uit Holland te houden; dan weder ten gevolge van hooge waternvloeden en daardoor veroorzaakte dijkbreuken, zoo als plaats had in 1542, 1437, 1458, 1618, 1625, 1635, 1631, 1654, 1658, 1665, 1677, 1682, 1692, 1697, 1699, 1709, 1711, 1715, 1726, 1728, 1729, 1740, 1741, 1784, 1799, 1809, 1820 en 1827. In het daaropvolgende jaar 1828 werd het te veld staande gewas bijna geheel door de muizen vernield.

Het wapen van deze baronie bestaat in twee roode, ter wederzijde getande, baren hebbende boven vier en onder drie tanden, liggende deze beide baren boven elkander horizontaal op een zilver schild. In het groote zegel staat ook nog een zwarte meerle zonder poten boven in den rechterhoek van het schild.

ASPEREN, gem., prov. Zuid-Holland, arr. Gorinchem, kant. Vianen, (2 m. k., 5 s. d.); palende N. en O. aan de Linge, die haar N. van de gem. Leerdam en O. van de Geldersche gem. Aquoy scheidt, Z. aan de gem. Herwijnen in de prov. Gelderland, waarvan zij door den Nieuwen Zuid-Lingendijk gescheiden wordt, en W. aan de gem. Heukelom. Zij maakt een gedeelte der baronie *Asperen* uit, en bevat, behalve het stadje *Asperen*, de volgende 3 afdeelingen van het Hoogeland: de Eng, met de Dordsche Waardjes; den Polder; de Goudput; de Schildkampen en den Graswal, enbeslaat eene oppervlakte van 553 bund. 60 v. r. 96 v. ell., met 185 h., 1 korenmolen, 4 eendekooijen, 1 Herv. kerk, 1 school, die gemiddeld 135 leerlingen telt, en ruim 1200 inw.

Het stadje ASPEREN ligt 2½ u. N. O. van Gorinchem, 5½ u. Z. ten O. van Vianen, 3 u. W. van Tiel, 5 u. N. W. van Bommel, 6 u. N. van Heusden, ½ u. W. van Heukelom, aan het einde der gem., in den zuidoostelijksten hoek van Zuid-Holland, 31° 32' 31" N.B. 22° 46' 53" O.L. Het wordt ten O. langs den wal, door de Linge bespoeld, waaruit het water door eene brug in de haven vloeit, of liever in eene gracht, de *Min of Liefde* geheeten, die, met eene bogt naar het noordwesten loopende, de stad in twee ongelijke deelen doorsnijdt. Zij is langwerpig vierkant, strekt zich van het N. naar het Z. uit, zijnde echter ten N. breeder dan ten Z., is door eene vrij breede gracht omgeven, heeft vier poorten, twee aan de landzijde, de Heukelomsche poort ten W. en de Gellikumsche poort ten Z., en twee aan het water, de Waterpoort ten O. en de Begijnpoort ten N. van de stad. Sommigen willen, dat het stadje het oude *Caspicum* zij, hetwelk op de reiskaart van PEUTINGER voorkomt. Vroeger was het eene weerbare en welversterkte plaats, van rondom met eenen steenen muur voorzien van zeventien torens of rondeelen, en door eene hooge borstwering omgeven, zijnde de wal van binnen met aarde opgehoogd. Men had hier ook twee kasteelen, waarvan het eene geheel verdwenen is, zoo dat men zelfs de plaats niet weet aan te wijzen, waar het gestaan heeft, hoewel men, niet op onwaarschijnlijke gronden, gist, dat de Gellikumsche poort er een overblijfsel van zij, daar deze nog de gedaante van eene oude sterkte heeft; het andere slot, dat ook *Waddestein* geheeten werd, hebben de Franschen ten jare 1672 in de lucht doen springen, zoodat er thans niets meer van te zien is, dan de voorburgt, met eenen steenen toren ter wederzijde, en de vijver.

Het Stadhuis is een oud gebouw, welks voorgevel in het jaar 1658 vernieuwd is. Uit het midden van het dak rijst een spits toren-

tje, waarin het stadsklokje hangt. Voorheen had men hier ook een *Markthuis*, dat in April 1707 van hout werd opgetrokken en stond, waar men de wekelijksche markt hield, maar dit is in het jaar 1755, omdat het vervallen was, weggeruimd, terwijl de wekelijksche markt almede te niet gegaan is. Ook stond hier vroeger, aan de oostzijde der voorstad, eene *Vleeschhal*, die echter reeds in het begin der vorige eeuw in een woonhuis veranderd is.

Van oude tijden heeft ASPEREN vier vrije paardenmarkten gehad, op welke ieder niet alleen paarden, ossen, koeijen, varkens en schapen, maar ook andere koopmanschappen te markt konde brengen. Van deze zijn er nog maar twee in wezen, en deze worden gehouden op den 25 April en den 29 October. Deze laatste plagt een der grootste markten van geheel Holland te zijn. Behalve deze paardenmarkten werd hier vroeger nog eene jaarmarkt of kermis gehouden, die altijd acht dagen na Pinksteren inviel; deze is evenwel, in het laatst der 17de eeuw, vervallen en te niet gelooopen.

Wanneer of door wien de eerste kerk hier gesticht zij, kan met geen zekerheid bepaald worden, vermoedelijk heeft er hier echter eene gestaan, vóór het jaar 1401, toen *Vrouw Elburg van Langerak*, erfdochter van ASPEREN, door wier huwelijk met *Rutger, Baron van den Boetzelaar*, de baronie in het geslacht der *Boetzelaars* kwam, er eene stichtte. Op den 1 Augustus 1674, werd deze kerk door eenen hevigen stormwind geweldig beschadigd, zoodat een gedeelte van het dak ingeslagen en verbroken werd, en op den 1 September 1717 werd anderwerf door eenen stormwind het dak opgenomen en in de kerk nedergerstort, terwijl mede een stuk van den gevel losrukte. Vóór de Kerkhervorming was zij vermoedelijk aan de *H. Catharina van Alexandria* toegewijd, en er waren toen ten minste drie altaren in. Het is eene kruiskerk, en, voor den kleinen omtrek der plaats, vrij groot. Ten W. tegen de kerk staat nog een hooge dikke en sierlijke toren, van buiten fraai uitgewerkt, en van boven met eene schuine van de vier zijden toeloopende tot op den omgang, van waar hij weder regt oploopt, tot dat hij met een vierkant spitsje gedekt wordt. De toren heeft vijf verdiepingen met houten zolders, op de tweede is het nurwerk der klok geplaatst, op de derde hangt thans nog ééne klok; te voren had men er vijf. Tegen den muur van den toren aan, binnen in de kerk, hangt eene afbeelding van de stad ASPEREN, zoo als die in het jaar 1517 was, eer het krijgsvolk van den Hertog van Saksen, bekend onder den naam van de *Zwarte hoop*, haar innam. De kerk heeft een koor, waarin geene andere personen begraven worden, dan die tot het geslacht der Heeren van ASPEREN behooren. Te midden van dit koor staat eene verheven tombe, met eene blaauwe zerk gedekt, op welke de wapens van onderscheidene Heeren en Vrouwen zijn gebeiteld; terwijl aan den rand de namen van hen, die hier begraven zijn, met vermelding van den tijd huus overlijdens, te lezen staan. Aan het einde van het koor tegen den muur is een tweede verheven graf, van boven alleen met houten schalen gedekt, dat mede tot begraafplaats voor de Heeren van ASPEREN strekte; ook leest men in dit koor tegen den muur in de Fransche en Nederduitsche taal een grafschrift, met Romeinsche letters in zwarten toetssteen uitgehouwen, ter eere van *AMELIA* van MARNIX van St. Aldegonde, *Vrouw van der Mervede*, echtgenootte van *Rutger Wessel van den Boetzelaar*, *Baron van Asperen*, en dochter van den beroemden *Philips van Marnix*, Heer van *St. Aldegonde*. Deze kerk wordt door eenen Predikant bediend, tot welks beroep de

Baron van ASPEREN het collatiereg bezit. De Herv. gem., die 1040 zielen telt, behoort tot de class. van *Gouda*, ring van *Leerdam*. De eerste, die hier het leeraarsambt waarnam, was QUIRINUS DE PALME, in 1575 beroepen, maar, in het volgende jaar, door de Spanjaarden opgehangen.

Eertijds was hier in de Molenstraat een groot en rijk gasthuis, het H. G o e s t g a s t h u i s genaamd, dat uit onderscheidene huisjes, met een eigen kerkje daarbij, bestond, waarvan nu nog slechts negen huisjes overig zijn, die door den Baron aan arme oude menschen om niet ter woning vergund worden. Het kerkje is, in 1701, met bijliggend erf en vervallen huisje, verkocht, en sedert tot een woonhuis en beestenstal ingerigt. Vóór de kerkhervorming bestonden hier twee kloosters, zijnde het Klooster der Kruisbroeders en het St. Anna-klooster, alsmede eene Proostdij; welke gebouwen thans tot partikuliere woonhuizen vertimmerd zijn.

Deze stad heeft rijkelijk haar aandeel gehad in de oorlogsrampen, die van tijd tot tijd ons Vaderland geteisterd hebben, want, in het jaar 1204, werd zij door WILLEM I, Graaf van Holland, belegerd, ingenomen, en, zoo als sommigen willen, even als het kasteel, ten gronde toe geslecht, omdat FOLPERT VAN ASPEREN Graaf LODEWIK VAN LOON tegen Graaf WILLEM had bijgestaan. Bij het innemen van het andere kasteel van AREND PIEK, door den Heer van BREDERODE, vindt men niet, dat de stad eenig onheil is overgekomen; maar, in het jaar 1480, in den oorlog tusschen de Hollanders en Gelderschen, werd zij door de Bourgondische krijgsknechten bezet en geplunderd, omdat de burgers van ASPEREN GIJSBERT PIEK, die de zijde der Gelderschen volgde, geholpen hadden. Zij had ook veel overlast te lijden van de inlegering der Hollandsche krijgsknechten, die, in het jaar 1497, de stad en het omgelegen land tegen de Gelderschen beschermden.

Het zwaarste ongeval kwam ASPEREN over in het jaar 1517, toen de zoogenaamde Zwarte hoop op de stad afkwam, en haar met geweld aanviel. Hoe feller evenwel de vijand de stad van buiten bestookte, hoe dapperder de burgers en inwoners zich verweerden. Drie keeren achtereen sloegen zij het krijgsvolk van de wallen af, maar zij moesten, niettegenstaande dezen manmoedigen tegenstand, eindelijk voor de overmagt bukken. De stad werd stormenderhand ingenomen, nadat ze voor de vierdemaal aangetast en eenige uren met moed verdedigd was, hetgeen den overwinnaars omtrent 1500 man kostte. Deze, binnen de wallen zijnde, vermoordden nu alles wat hun ontmoette, mannen, vrouwen, kinderen; wereldlijken noch geestelijken, niemand werd gespaard; zelfs niet, die in de kerk gevluget waren, zoo als de schoolmeester met zijne leerlingen. De stad, aldus vermeisterd hebbende, hield de Zwarte hoop zich eenigen tijd daarin op, en gebruikte ze tot een roofoest, waaruit zij Holland afsiepen. De Graaf van NASSAU, Stadhouder van Holland, hun dit stroopen willende beletten, trok met de Heeren van WASSENAAR en van IJSELSTEIN, benevens een deel volk, naar ASPEREN, en sneed hun allen toevoer af, zoodat zij, vreezende van honger te zullen omkomen, hunnen roof en buit bijeenpakten, en, den 5 Augustus van het gezegde jaar, uit ASPEREN trokken.

Den 6 Mei 1569 werd DIRK WILLEMS, een Doopsgezind burger van ASPEREN, even buiten die stad, naar de zijde van *Leerdam* op den brandstapel gebragt, niettegenstaande hij, vlugtende en nagejaagd

wordende, toen zijn vervolger door het ijs zakte, hem het leven gered had (1).

In het jaar 1574, werd de stad ingenomen door de Spanjaarden, onder het beleid van CHIAPIN VITELLI, nadat deze eerst Woudrichem, *Leerdam* en Heukelom bemagtigd had. Hoe lang zij toen in 's vijands handen gebleven en wanneer het stadje weder aan der Staten zijde gekomen zij, vinden wij niet geboekt, maar dit moet vóór het jaar 1579 geweest zijn, aangezien er toen reeds weder een Herv. Leeraar stond.

Bij den inval der Franschen in het jaar 1672 had ASPEREN zes weken lang 5000 man, en voorts den geheelen zomer door, sterk garnizoen te onderhouden. Dit volk viel den ingezetenen zeer lastig, en verwoestte, behalve het kasteel, wel het derde deel der huizen, die sedert niet weder herbouwd zijn.

In Junij 1795 ontstond hier brand, waardoor 20 huizen in de asch werden gelegd, en juist zeven jaren daarna, namelijk in het jaar 1800, trof van deze 20 huizen 18 nogmaals hetzelfde ongeluk. Den 24 Augustus 1856 ontstond er wederom brand in dit stadje, waardoor niet minder dan 14 huizen, en even zoo vele schuren en hooibergen, eene prooi der vlammen geworden zijn.

Driemaal is ASPEREN door de pest aangetast, als in het jaar 1656, toen deze ziekte er zes maanden woedde; in het jaar 1642, en in het jaar 1667, in welk laatste jaar er acht menschen daags werden weggerukt. Opmerkelijk is het, dat de laatste maal de helft van de stad slechts aangetast werd en de andere helft onbesmet bleef, niettegenstaande er de pest een geheel jaar aanhield.

ASPEREN is de geboorteplaats van de Godgeleerden: KOENRAAD OTTENSE, geb. 1524 † 1595, als Aartspriester der hoofdkerk te 's Hertogenbosch en zijnen broeder JAN OTTENSE; van den Dichter RUTGER WESSEL VAN DEN BOETELAAR, die ook als zeer ervaren in staatszaken geprezen wordt, geb. 1566 † 1652; van den bovenvermelden DIRK WILLEMSZ. en van AALTJE WOUTERS, die mede, uithoofde van het aankleven der doopsgezinde leer, door beulshanden is omgekomen, zijnde zij den 15 Mei 1555 te Amsterdam verdronken.

Het wapen van de gem. ASPEREN is hetzelfde als dat der baronie Asperen. Zie het vorige art.

ASPERSCHE-LINGESLUIS, schut- en doorwateringsluis in den *Lingedijk*, te *Asperen*, prov. *Zuid-Holland*, waardoor de Linge aldaar in 1811 is afgesloten, ten einde, in verband met den vroeger aangelegden nieuwen *Zuider-Lingedijk*, te strekken, om de inundatiewateren, in geval van overstroming of dijkbreuk bovenwaarts, op dit punt, in plaats van tegen den *Diefdijk*, den *Horndijk* en den *Noorder-Lingedijk*, te keeren.

Deze sluis, de eerste in welke waaijerdeuren van zoodanige afmeting, zijn aangebragt, is wijd in den dag, op laag water 6 ell. 2 palm. 8 d., de slagbalken liggen 1 el 5 palm. 5 d. onder A.P., en de hoogmuren zijn 7 ell. 1 palm 5 d. boven A.P.

(1) Zie dit omstandig vermeld in T. VAN BRACHT, Bloedig toneel of Martelaarspiegel der Doopsgezinden, band II. bl. 587, alsmede in de Historie der Doopsgezinde Martelaren, bl. 470 en uit dit laatste werk overgenomen in mijne Herinneringen uit het gebied der geschiedenis, bl. 179.

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN,

BIJEENGEBRAGT

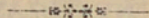
DOOR

A. J. van der Aa,

ONDER MEDEWERKING VAN EENIGE VADERLANDSCHE
GELEERDEN.

DE TIENDE DEEL.

A A N H A N G S E L.

TE GORINCHEM, BIJ
J. NOORDUYN EN ZOON.

1854.

* ASPEREN, bar., ligt gedeeltelijk in de Zuidhollandche gem. *Asperen*, gedeeltelijk in de Geldersche gem. *Herwijnen*. — Het wapen van deze bar. is een veld van zilver, met twee gebretesteerde fascen van keel, vergezeld in den regter bovenhoek van eene meel van sabel.

* ASPEREN, gem., reg. 5, staat: Nieuwen Zuid-Lingedijk lees: Nieuwe-Zuider-Lingedijk — Deze gem. telt 207 h., bewoond door 217 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1200 inw. — Het stadje ASPEREN ligt $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van Heukelom. — Het heeft eene beroemde paardenmarkt, welke invalt den 29 October.

ASPEREN (POLDER-VAN-), pold., prov. Zuid-Holland en Gelderland. Zie ASPERSCH-VELD

ASPERSCH-DEUKER-SLUIZEN, naam, welken men goest aan de duikersluizen, gesticht in het bovenste gedeelte van den Zuider-Lingedijk, bestemd om de gemeenschap van het water van de beide gedeelten van den Aspersehe-polder daar te stellen.

* ASPERSCH-LINGESLUIS, reg. 4, staat: nieuwe Zuider-Lingedijk, lees: Nieuwe-Zuider-Lingedijk, — In 1796 werden op de beide Lingedijken, ter verdediging dezer sluis, twee batterijen aangelegd, genaamd Castor en Pollux. Thans liggen even boven die sluis in ieder der beide Lingedijken, defensive inundatie-sluizen mede bestemd om bij eene overstroming der Betuwe, het vloedwater van de eene naar de andere zijde der Linge te voeren. Ook zijn ter dezer plaats, sedert het jaar 1845, in aanbouw twee forten, een aan den noorderoever, zijnde een besloten fort, met eenen zwaren ronden gemetselden toren, en een aan den zuideroever, zijnde een open fort.

ASPERSCH-VELD (HET), DE ASPERSCH-POLDER of POLDER-VAN-ASPEREN, pold. in de bar. van *Asperen*, gedeeltelijk prov. Zuid-Holland, arr. Gorinchem, kant. *Fianen*, gem. *Asperen*, gedeeltelijk prov. Gelderland, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. W., N. en N. O. aan de Uiterwaarden, O. aan de stad, Z. O. aan den Nieuwe-Zuider-Lingedijk, Z. W. aan den Heukelumsche-polder. — Deze pold. beslaat onder *Herwijnen*, volgens het kadaster eene oppervlakte van 1025 bund. 75 v. r. 41 v. ell. Daarin staan onder *Herwijnen* twee b., zijnde boerderijen. Hij wordt door twee sluizen op de Linge van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat voor *Herwijnen* uit twee Poldermeesters.

ASSAM, marktplaats in Oost-Indië, op het eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het Zuiderkwartier. De aldaar gehouden wordende markt is den 4 Augustus 1761 geopend.

* ASSEL ligt 4 u. van *Groenmacher*, en W. van *Bous*. Er zijn 40 h. en 182 inw.

* ASSELBORN, gem., bevat de d. *Asselborn*, *Bivisch* of *Bivers*, *Boxhorn*, *Sassel* en *Stockem*, benevens de geh. *Demesbach* en *Rimlingen* of *Rumlingen* en telt 740 inw. Men heeft er 1 R. K. kerk te *Asselborn* en 4 bijkerken te *Bivisch*, *Boxhorn*, *Sassel* en *Stockem*. — Het d. *Asselborn* ligt 2 u. W. N. W. van *Clerff* en telt 410 inw.

* ASSELSCHNEUER is eene alleen staande hoeve (geen geh.), behoorende tot de gem. *Lorentzweiler* en heeft 15 bewoners.

ASSELT, alleenstaand h. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. O. ten Z. van *Arnhem*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Apeldoorn*, met 17 bewoners.

* ASSELT (OVER-), gem., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2247 bund. 18 v. r. 20 v. ell.; telt 218 h., bewoond